

אקר עטנוף אין 67 א

גבריאל מוקד: שבחי עדיאל עמוזה; שוקן; דינה שטרן; הבגידה ולקחה; שוקן; יהודית הלוי-ציוויק; עגנון במעגלותיו; פפירוס.

א.

שנות החמישים והשישים היו שנות התגלותו של עגנון כאחד מגדולי היוצרים בספרות העברית. בתקופה זו ראתה אור מהדורת שמונה הכרכים של "כל סיפוריו", שנמכרה בעשרות אלפי עותקים. סיפוריו, שהיו מבוקשים מאוד בכל כתיבה, נדפסו כסדר ב"הארץ", ב"לוח הארץ" ובכתבי-עת אחרים, וזכו לשימת-לב רבה של הקוראים ושל הביקורת. היתה זו גם תקופה של העמקת מחקר ביצירת עגנון, והופעתה של פרשנות גיולגלה בה במידה רבה. עניין מיוחד עוררו זרם סיפוריו המפליגים בכריזמיותם, שכוננו "מטאריאליסטיים" — סיפורי "ספר המעשים", "שבועת אמונים", "המלבוש", "האדונית והרוכל", "עידו ועינים", "עד עולם" ואחרים. סיפורים אלה זכו לשפע גדול יחסית של פירושים, רבים הפליגו מאוד בהערכתם, ובפרשנותם ראו מעין מפנה בהבנת יצירתו של עגנון. בין הפירושים הבולטים ביותר לסוגה המטאריאליסטית בסיפוריו של עגנון, מאותן שנים, מצויים אלה של קורצווייל, טוכנר, ברזל, שקד ואחרים, שזכו לפרסום רב בקהילה האקדמית, ושימשו בסיס לעבודות ולמחקרים אקדמיים רבים לאין ספור.

ורשם רב השאירו שני ספרונים, שהוקדשו, כל אחד, לסיפור יחיד מסיפוריו אלה של עגנון. האחד הוא "שבחי עדיאל עמוזה" לגבריאל מוקד, שראה אור ב-1957, ועניינו הוא בפרוש "אסוציאטיבי" של הסיפור הפנטאסטי "עד עולם", והשני הוא "הבגידה ולקחה" לדינה שטרן שהופיע ב-1964, ומפרש על דרך האליגוריה את הנובלה "שבועת אמונים". ספרים אלה, שזוהו זמן רב אינם מצויים יותר בשוק הספרים, ראו בימים אלה אור מחדש, בהוצאה נאה ביותר, עם תוספות ותיקונים, ועם הנוסח המלא של הסיפורים הנדונים בהם. צורתם הזוהה של שני הספרים, בעיצוב נאה מאוד, מרמזת ככל הנראה על כוונה להוציא לאור סדרת ספרים שעניינה בחקר יצירותיו השונות של עגנון בצמוד לטקסטים המתאמים, ועל-כך מן הראוי לברך.

ב.

"עד עולם" נתפרש על-ידי משולם טוכנר כאליגוריה. פירושו יורד לפרטי-פרטיו של הסיפור, ומסביר אותם על-ידי הצגת נמשל ברור וחד-משמעי לכל אחד מהם ולסיפור ככללותו, אך מהמיץ במידה רבה מאוד את כוליותו הבידיונית של הסיפור. גבריאל מוקד, לעומת זאת, הולך אחרי סיפור המעשה, ומנסה להבין אותו במישור העלילה שלו. על-ידי מרכיב אסוציאטיבי רחבה מאוד — ספרותית ואקסטינסציאלית, הממלאת את הפערים הרבים שבסיפור, מרחיבה אותו בכך על יסוד הנחות פרשניות מוקדמות, ומנסה להסביר את המימד הפנטאסטי, מטא-היסטורי, אולי, היוצר ככל הנראה את התחושה האניגמאטית שמתחבר בנו סיפור זה. עדיאל עמוזה נתפס כאן כגיבור קפקאי, המתמודד עם ייעודו, המוליך אותו להתאיינות. מוקד מרכיב תשומת-לב מרובה בצד המודרני של הסיפור, ובהבלטת מקומו בסיפורת המודרניסטית בת-זמננו. כיוון ששך, מתמקד פירושו במסגרתו הכמוריאליסטית של הסיפור, בפרשת מחקרו של עדיאל עמוזה, שלא הצליח לרדת לסופם של המיסתורין בחורבנה של העיר האגדית גומלידתא, בכישלון מביצי לפרסם את המחקר, ובגלוייה של האמת הנסתרת במגילה עתיקה שהיתה גנוזה בבית-המצורעים. אין מוקד עוסק בסיפור התוך, סיפורו של העיר גומלידתא — נושא מחקרו של עדיאל עמוזה אלא אגב עיסוקו בגורלו של עדיאל עמוזה עצמו. עשרות הרמוזים המכוננים אל מהותו ואל משמעויות שמעבר לסיפור האליגורי המפורש של העיר, המצויים בסיפור, אינם מתפנחים במסתו של מוקד. המימד הסמלי שהוא רואה בסיפור, נתפס לו

בצדק בכוליותו של המעשה באותה עיר. מוקד צודק בהחלט כשהוא נמנע מלהיכנס למה שכונה קורצווייל "חידון שנהפך ללבירינט של מיתוס פרטי של האמן", שכן משחק התשבץ בפיענוח פרטי הסיפור, נוסח טוכנר, אינו מוביל לפיתרון ההידה שביסוד הסיפור וזהו משאפשר לעשות זאת על-ידי סיפור המעשה, על רבדיו השונים, כשלעצמו. מהצד האחר, כולט במחקרו של מוקד היעדרו של הידע הרב והמקיף ביצירת עגנון שנצטבר משך יותר משלושים שנות מחקר אינטנסיבי. מוקד מקשר אמנם את "עד עולם" עם כמה מיצירותיו האחרות של עגנון, "אורח נטה ללון", למשל, אך אין ספק שלא נוכל להבין את הסיפור לעומקו בלא לתת את הדעת על הויקה המובהקת שלו לרומן "שירה", במיוחד בכל הנוגע לנושא הצרפת, המשותף לשתי היצירות. שכן "עד עולם", כידוע, אמור היה להיות פרק מפרקי הרומן הגדול. וודאי שאין לבוא בטענות על-ידי לגבריאל מוקד, שכן מסתו נכתבה ונדפסה כשמהרומן "שירה" נדפסו רק כמה פרקים ראשונים, ועיקרו ככל הנראה גם לא נכתב עדיין, אבל יש לתהות על כך כשהמסה מופיעה במהדורה חדשה, עם מסת מבוא ומסת סיכום האמורות לעדכן את הספר, בלא שהרומן "שירה" נזכר בהן, אם אינני טועה, ולו גם פעם אחת.



ש"י עגנון

א.

היפוכו הגמור של המחקר שמציע מוקד הוא מחקרה של דינה שטרן ב"שבועת אמונים". הוא יכול לסמן את שיאו של המחקר הפרשני ביצירתו המטאריאליסטית של עגנון. יודעי דבר מספרים ש"שבועת אמונים" נתקבל סמוך לפרסומו בראשית שנות הארבעים, כסיפור אהבה כפשוטו. אברהם קריב רמז לאפשרות שהסיפור הוא אליגוריה ביסודו, והחזיק אחריו דב סדן. הפירושו שהציעו למשל הצפון לדעתם בסיפור הוא מתון עד מאוד, ואינו נכנס לפרטי הסיפור. קריב מניח ששש הנערות מסמלות את ששת ימות השבוע, ושושנה את השבת. סדן מראה בבנות את יסוד הריבוי, ובשושנה את הגורם האחדותי. הם עומדים אמנם על אופיים הייצוגי של גיבורי הסיפור, אך אינם מרוקנים אותם מהמימדים האנושיים שבהם, ולמעשה גם אינם מתרחקים הרבה מהמישור העלילתי של הסיפור. שטרן, לעומת זאת, מוליכה את הפרשנות האליגורית אל הקצה האבסורדי שלה. שיטתה, בעיקרה, דומה לזו של טוכנר בפירושו ל"עידו ועינים" ול"עד עולם", אבל היא מפעילה אותה באינטנסיביות רבה מאין כמוה. שום פרט מפרטי הסיפור איננו נשאר

בפשוטו, בכל אחד מהם רואה שטרן ומראה רש, רמז וסוד הטעונים פיענוח וקישור למשמעויות ולמקורות נסתרים מעין הקורא. הדמיונות מאבדות את המלאות האנושית שלהם, והן מוצגות כפיגורות חלולות, שהפקידן מתמנה בייצוגן של מהותית שמעבר למציאות הבדיהית של הסיפור, ולמעשה, הרחק מעבר לכל מציאות אנושית כלשהי. גם סיפור המעשה חורג, על-פי פירושה של שטרן, מרצף האירועים הבונה את העלילה הגלוייה שלו, והופך למערכת, מגובבת במידה לא מעטה, של מקורות שונים המתייחסים לויקתו של עדיאל ישראל לשכינה ולתורה. הקשר הסיפורי שבין המעשה המוצע לבין עלילתה של הנובלה כפשוטה רופף ביותר, ובמקומות שונים אולי גם מקרי. זוהי ללא ספק פרשנות יתר, הכופפת את הסיפור לפרש חיצוני לו, מוכן מראש, ואוכפת עליו במקרים רבים פירוש לא משכנע בפרטיו, וודאי שאיננו משכנע בכוליותו, פירוש המחזיק את החיים הרוטטים בבדייה היפהפיה של הנובלה, ומציע במקומם דברי הגות יבשים ומשעממים, מפקפקים מכל וכל.

עם זאת, אין כל אפשרות להניח שהנובלה נעדרת כל מימד אליגורי. פרטים רבים בגוף הסיפור לא יובנו בלא שנואה את המימד המייצג שבדמיון ובאירועים, אבל היינו מעדיפים פשר מתון, שאיננו הולך כנגד עלילתה הגלוייה של הנובלה, ועם זאת גם מניח אותה במישור הבדיוני הבלתי-אמצעי שלה. ועוד, דומני שיש בסיפור גם אי-אלה ממשלות, מוקשים שטמן המחבר למבקר החריף יתר על המידה. אני עצמי הצעתי לקרוא את שמו הגרמני של הקונסול, גוטהולד אהרליך, כהרגום אסוציאטיבי לעברית, יקותיאל גאמן, שהוא אחד מגיבורי "פת שלימה", ומוזהה, כידוע, עם משה רבנו. מצאתי חיזוק לטענה זו גם בפסוק מ"פת שלימה", בו כתוב: "רחוב הנביאים, שמפני הרגל רע קוראים לו רחוב הקונסולים", מה שעשוי אולי להעמיד את הקונסול גוטהולד אהרליך במדרגה של נבואה. אבל כשכאתי לאשש הנחה זו בגופה של הנובלה, לא מצאתי בפרטיה גם רמז קל שבקלים לויקתו של גוטהולד אהרליך לדמותו של אדון הנביאים, ומאידך-גיסא נמצאו לי כמה מקומות בהם נסתרת הנחה אליגורית זו. כך למשל מתוארת תמונתה של אשת הקונסול באלוהיה המציגה אותה כמהות אלוהית, כביכול: "לבושה שמלה ארוכה ששוליה ממלאים את קצה התמונה". איני יכול ואיני רשאי לומר שעגנון משטה בקוראיו, דומני שלא אטעה הרבה אם אומר שהוא מרבה לשטות בחוקריו.

ד.

ספר אחד העוסק בחקר יצירת עגנון, שראה אור באותו זמן לערך בו הופיעו הספרים הנזכרים, הוא ספרה של יהודית הלוי-ציוויק — "עגנון במעגלותיו". גם כאן לא מצאתי מחקרים חדשים ביצירת עגנון. הספר כולל חריט מסות ועיונים, מהם המישה העוסקים ביצירות אלה ואחרות מיצירותיו — סיפורים, ובלות ורומנים, שלושה המטפלים בספריו המאוחרים, מהעזבונו, וארבעה מחקרים בעניינים כלליים. כל המסות כבר נתפרסמו, כדבר המהבט בכתח הספר, מעל במות ספרותיות שונות במשך כעשרים שנה. גישתה של ציוויק לחקר יצירתו של עגנון שונה מאוד מגישתיהם של מוקד ושל דינה שטרן. חקר הטקסט שלה איננו פרשני, במשמעות הרגילה של מושג זה. כדבריה: "אני מנסה להגיע אל החשבון הכולל של יצירת עגנון דרך העיון הצמוד והקפדני בקרמה המילולית של יצירה זו, החל מקטן מרכיביה". עיוניה ב"אגדת הסופר", "ש"ש של בית זקני", וב"גבעת החול" מבוססים על השוואה קפדנית של נוסחיהם השונים של סיפורים אלה, ומסתירה על "סיפור פשוט" ו"פרנהים" מתבססות, בעיקר, על ניתוח מפורט ומעמיק של "הרקמה הלשונית" של היצירות. מסתה הקצרה והמרוכזת על "בחנותו של מר לובלין" יוצאת את הרומן מיצירות אחרות של עגנון — "עד נהנה" למשל, המשתייכות, כמו הרומן, ל"סיפור פשוט" שלו, ומסכמת את תפיסתה אותו בבחינת המבנה הצורני שלו.

ידידיה יצחקי

מושב קבוע לחלום; מושב אגוזי.
 ידי, רוג'ה תבור, אנטון שמאס.
 צאת עכשיו; 1989.

נוי ח'יר

מושב קבוע לחלום

שירים

בה של נוי ח'יר מתערבב דיו דרוזי בדיו
 וא מתגורר כדליית אל-כרמל ונופים הם
 נגוע. אך שלא תהיה טעות: שירתו אינה
 זולקלור, והחומרים הדרוזיים הם צילום
 הנפש. על גבו של צילום זה מזהים
 את טביעת האצבעות הייחודית שלו,
 הדיו בעט המטאפורית יוצר שירה

בוע לחלום", שיר הנושא, מציג לדעתי
 נוק של הספר כולו. הנה שורות הפתיחה:

עבט בלבי
 לפני שנים
 מזרח
 יה
 אחרונה
 נסעתי בה באמת
 שקע בקרונה, במחלקה ראשונה
 ול ואני מושבי הקבוע:
 שק אל מול עיני
 גרת אשר חולפת
 ודחלילים
 אים תפילה לגשם
 עוטים לבן... מסנוורים
 לדים במחבואים
 עין הזית
 שקדים לופת..."

המזרח יש שמות משפחה ברורים. אלה הם
 הנושאים תפילה לגשם, בתי כפר לבנים,
 ת, דחלילים וכרמי שקדים. נוף הדור

במזרחיותו, נוף המוכר בוואריאציה אחרת מציריחי
 המוקדמים של ראובן רובין, נוף הולך ונעלם. נוי
 ח'יר מתכתב עם הנוף הזה בעקיפין. רכבת המזרח
 יורדת מפסיה, וקרונות הגעגוע הממשיים הופכים
 למטאפורות. כך הופכת הנגיעה החברתית לנגיעת
 נוף ונוי ח'יר יודע לפסל ממנו תמונות של ממש.
 הנוף, כשלעצמו, הוא נוף מסוכסך, ובשיר הפותח
 את מחזור השירים "מעגל בגיר אשר מדם" אפשר
 לפגוש בדו-קרב הפנימי שבו:

"גדרתי את ג'ביתי בגדר
 ממוקשת, וקן לינופים התקנתי
 על גגו, החלפתי מראותיו בארשת
 אחרת - פן אפגר אחר אופנת הדור
 וחרתי על קשת שערו המזרחי
 וחרתי על קשת שערו המערבי:
 לנצחון... לנצחון... לנצחון!"

מאותה אבן, ובשיר "זהות" הוא כותב...
 הסתירה המזרח שביין אלף דעות/ לאלף שקרים/
 ככל הגדרות הפרוצות...". מן הגדר הפרוצה הזו
 יוצא גם "מוכר עיתוני הערב":

"קולות נדידה חוצים את הרחוב
 והיום נוטה לערוב
 ולקצב הקול האחרון
 נושאות העיניים ידיעות חדשות
 ולבבות האנשים בכל מקום
 פצעם כותב מכל הקצוות
 על נייר העיתון.
 קולך, מוכר צערי הילדות,
 מדלת לדלת נודד
 וזורע את הרחוב דאבה ונכר
 וסיפורים כאבים בדבר
 היד החופרת קברות בקוצים
 אך מדוע, ידיעת המות עושה לה כנפיים בידך,
 הנפכים האנשים לגשרים."

המלחמה מתגמדת למלים בעיתון, אך דווקא
 ההנמכה המינורית מגבירה את ווליום התיפוף
 המאזוורי.
 מוכר העיתונים הופך למוכר פצעים, והאנשים
 לנשרים. ברור שאי אפשר לעוף עם הכאב הזה
 לשום מקום, בעיקר (אם לעשות פראפרזה על שיר
 אחר שלו) שגם אלה אשר הוטבלו בירדן וגם אלה
 אשר נפלו בגשרים וגם אלה שבכו על גגות
 ירושלים אומרים "זאת ארציי". נוי ח'יר ב"מקום
 קבוע לחלום" הצליח לשתול באדמה אחת גם את
 כרמי הכרמל, גם את עץ הזית וגם "את היד
 החופרת קברות בקוצים". החלום הוא חלון הפונה
 יפה יפה למזרח ולמערב גם יחד.

רוני סומק

← 11 חקר עגנון + אין חדש

גם הקבצים "לפנים מן החומה" ו"מעצמי אל עצמי"
 נבחנום בזיקתם לכוליות יצירתו של עגנון. כמרכז
 בוחנת צוויק את תפקידן של המיליות בנושא בסיפורי
 עגנון; ואת הטכניקה של "סיכום דברים" במהלכם של
 סיפורי עגנון, ומשמעותה. מסה אחת מוקדשת
 להשוואה בין דברי עגנון על ביאליק (ב"מעצמי אל
 עצמי") לדברי ביאליק באותם דברים, על-פי "ביאליק
 שבעל-פה".

ברור שאין לראות בספר זה מחקר שיטתי בנושא
 כלשהו הקשור ביצירת עגנון. אוסף המסות ונושאייהן
 הוא מקרי, במידה זו או אחרת, וקשור ללא ספק לעניינה
 של המחברת בזמן זה ואחר. עם זאת, יש כאן שיטה,
 גישה, המאחדת את כל המסות שבספר, ועל-אף
 התפיסה הפרטנית, הנכנסת לזוטותיה של יצירת עגנון,
 יש בה כדי להאיר הארה כוללת פינות שונות ביצירת
 ענק זו, אם כי כאמור, גם כאן אין חידוש. דברים אלה
 כבר נשמעו לפני כמה וכמה שנים.

אפשר, אולי, לשער שהנה הגענו לרווייה מסוימת
 בחקר יצירת עגנון. מאות הספרים ואלפי המסות
 והמאמרים שכבר נכתבו עליה קרובים אולי למיצוייה
 הגמור - בפרשנות, בחקר מקורותיה, בבחינת המארג
 הלשוני, המבנה הצורני, התימאטי או המוטיבי שלה.
 אפשר אולי לשוב לפרש כך או אחרת סיפור זה או אחר
 שטרם פורש, או שעדיין לא נחקר. אולי ניתן עוד למצוא
 מקור נעלם לקטע כלשהו המופיע בסיפור כלשהו, אך
 נראה שחסרה הארה כוללת, רעיון גדול ומקיף,
 שיאפשר ראייה חדשה, רעננה יותר של יצירת עגנון. אם
 אין ראייה חדשה כזו בנמצא, חושבני שאכן המחקר
 החי והתוסס ביצירתו הגדולה של עגנון קרוב מאוד
 למיצויו הגמור.

ידידיה יצחקי

זה גור אריה

גיר אפיל

"אפיל עכשיו היין
 נתן אחרמן"

שכרון 67,
 תדהמת 73,
 קבוכת 82,
 מוהלים בו חמץ פכחון,
 קרט ספקנות,
 מרירות לענה של עונה קשה,
 שחק מאזניים
 מר מדלי
 דם-לא ענב.

יין אפיל
 יין אפיל
 בקביון מרתפים אפולוויים
 מצטלל,
 מסתפג תלומות בשומים,
 ניהוחות אגנים
 (אחד מששים
 מיין המשמר),
 משביח טעמו
 משנה לשנה.

בציר אפיל -
 שנות ששים

שנות שבעים
 שנות שמונים.

ב ענו,
 דף, נסחט,
 גרה עסיסיו
 ת.

ב ענו
 גיר אפיל
 נות ששים
 שנות שבעים
 שנות שמונים

כשיל
 גומל
 חומר
 תוסס.

נולט הדים קלושים
 על רעיונת אדמה
 יחוקה.